

**Кыргызстандагы ислам дининин
модернизациялык процесстери
Модернизационные процессы ислама
в Кыргызстане
Modernization processes of islam in Kyrgyzstan**

***Аннотация:** макалада ааламдашуунун (глобализациянын) шарттарында исламды модернизациялоонун себептери жана аталган процесстин жаңы геосаясий мейкиндиктеги негизги өңүттөрүнүн мааниси, мазмуну көрсөтүлдү.*

***Аннотация:** в статье показаны причины модернизации ислама в условиях глобализации, а также сущность и содержание данного процесса в свете новых геополитических пространств.*

***Annotation:** in article chapter was shown reasons of the modernization of Islam in the conditions of the globalization, are opened essence the contents and structure of initial concept; the attempts of authentic philosophical definition of its logic nature and conceptual contents are made;*

***Негизги сөздөр:** ислам; ааламдашуу; модернизм; трансформация; учурга ыңгайланышуу;*

***Ключевые слова:** ислам; глобализация; модернизм; трансформация; приспособление;*

***Keywords:** Islam; globalization; modernism; transformation; adaptation;*

Кыргыз Республикасынын шарттарында исламды модерни-зациялоо процесси к^кз карандысыздыкка ээ болгон социумду андан ары ^кнүктүрүүнүн коомдук-саясий моделин тандоо менен тыгыз байланышкан. Дүйн^кнүн алдыга өзүп ^кнүгүп кеткен ^клк^кл^крү менен Кыргызстандын шарттарында жүрг^кн модернизациянын ортосунда терең айырмачылык жатат. Батыштын алдыңкы ^клк^кл^крүнд^к модернизация процесси антикалык мезгилден бери эле ^кнүгүп келе жаткан ^кздүк маданияттын негизиндеги ички карама каршылыктардын натыйжасы катары болуп ^ктк^кн. Кыргызстандын шартында болсо модернизация турмуш-тиричиликтин баардык ч^кйр^кл^крүнд^кгү эффективдүү ишмердүүлүктүн үлгүсүн к^крс^ктк^кн, дайыма болуп келген жана уламдан улам татаалданышып бара жаткан проблемаларды чечүүнүн жолдорун сунуш кылган башка ^клк^кл^крдүн тажрыйбасынын жетишээрлик күчтүү таасиринин астында болуп келген жана болуп жатат. Маданият таануунун к^кз карашында коом үчүн ^кт^к маанилүү болуп саналган чечимдерди кабыл алуунун айырмалуу ыкмаларынын негизинде болуп жаткан мындай трансформациялар модернизациянын бири биринен сапаты боюнча кескин айырмаланган аркыл типтери болуп саналышат. Кыргызстанда кандайдыр бир эффектке жетүүг^к талпынуу башка шарттарда, башкача каражаттар менен коштолуп, башка максаттарды к^кзд^кг^кн үлгүл^крг^к, стереотиптерге ыңгайланышууга мажбурлап келген. Тескерисинче, Батыштын массалык ишмердүүлүгүнд^к берилген шартты ^кзг^кртүүг^к ж^кнд^кмдүү үлгүл^крдүн ^кзүн иштеп чыгуу, анны ^кзг^кртүүнүн каражаттарын жакшыртуу, алдыга жаңы максаттарды коюу – биринчи планга чыгарылган. Мындай артыкчылыктын ачык мисалы катары чарбачыл ишмердүүлүкт^кгү жеке демилгенин үст^кмдүгүн, саясий методдордун жардамы аркасында жеке инсанды саясий басмырлоодон коргоого умтулууну атаса болот.

Кыргызстанда болсо түзүл^кн кырдаалга ыңгайлашуу, бийликтин массалык каалоо-тилекти ошондой ыңгайланышууга пайдалануу үст^кмдүк кылып келген жана үст^кмдүк кылууда. Мында бийлик катардагы карапайым адамдарга эффективдүү ^кзүнүн модернизацияга болгон умтулуусунун эффективдүү ишмердүүлүктүн негизи катары бааланган үлгүл^крүн «таңуулап» келүүд^к. Мындай тыянак жаңычыл элементтер менен баалуулуктарга ыңгайланышууга болгон далалат мындай үлгүл^крдү күнүмдүк жашоо-тиричиликтин мазмунуна, д^кл^ктүн^к айландырат деген ниет менен байланышкан.

Совет бийлигинин тоталитардык режиминин кулашы менен к³ карандысыздык жолунда ¹нүгүүнүн Батыш таңуулаган вестернизациянын жогоруда с³ болгондой терс к¹рүнүшт¹рү менен коштолгон шарттарында улуттук идентификациянын маанисин жогорулатуучу маанилүү фактор катары **диндин**, анын ичинде **исламдын таасирин** атап жүрүш¹т [1]. К³ карандысыздыкка ээ болгондон ¹нүгүүнүн *динсиз (светский), демократиялык жолун* тандап алган Кыргыз Республикасынын диний ч¹йр¹сүнд¹ кийин коомдогу кардиналдуу ¹зг¹рүүл¹р менен коштолгон буркан-шаркандуу процесстер жүрүүд¹. Ошого байланыштуу изилд¹чүл¹р

XX кылымдын акыркы он жылын *диндердин «алтын кылымы»*, же *диний ренессанстын (кайра жаралуунун) доору* деп атап жүрүш¹т. *«Исламдын кайра жаралуусу»* салттуу жоболорго карата урмат-сый мүн¹зүнд¹ айтылган аталыш болсо керек. Чындыгында Совет бийлиги кулагандан кийин *исламдаштыруунун жаңы этабын* шарттаган мындай кардиналдуу ¹зг¹рүүл¹р ислам жамаатынын турмуш-тиричилик ч¹йр¹сүнд¹гү тап-такыр жаңы кубулуштар жана процесстер менен коштолууда. ¹зг¹ч¹ мындай процесс *расмий исламдын ч¹йр¹сүнүн, ислам догматикасы менен культтук практикасынын активдүүлүгүнд¹* мурдагыдай жашырынбай, ачык-айкын байкалып, эл топтолгон жерлерде бата берүү, «оомийин» кылуу ж.б. ислам каада-салттары менен ырым-жырымдары «уялбай», тартынбай аткарылууда.

Узак мезгилдер бою Коммунисттик партия менен Совет ¹км¹тү тыюу салуу иш-чаралары аркылуу адамдарды динден жасалма түрд¹ баш тарттырып келген. Тоталитардык коомдун кулашы, демократизациянын кеңири кулач жайышы, Кыргыз Республикасынын к³ каранды эмес мамлекет деп жарыяланышы к¹пчүлүктүн диндин баалуулуктарына кызыгуусун арттарып, кыргыздардын жетишээрлик массада исламга ¹түүсүн шарттады. Коомду демократташтыруу мезгилинде эмгекчи эл сыяктуу Кыргызстандын катардагы жарандары гана эмес, мамлекет менен ¹км¹түн жетекчилери да диний иш-чараларга активдүү катыша башташты. Мамлекеттин, б.а. ¹км¹т менен анын жетекчилеринин да динге жасаган мамилеси түп-тамырынан бери ¹зг¹рүүд¹. *Кыргыз Республикасынын Конституциясында* «...диний ишенимдери, ...диний к³ караштары боюнча эч ким кандайдыр бир дискриминацияга дуушарланбайт, ...укуктары менен эркиндиктери басмырланбайт»[2], деп жазылган. Коомду демократташтыруунун натыйжасында 90-жылдардын башында Кыргызстанда 58 мусулман, 27 православиелик ж.б. бир катар диний уюмдар мамлекеттик каттоодон ¹түшк¹н[3]. Мамлекет жетекчилери ³ с³зд³рүнд³ жалпы эле коомду гумандаштырууда диндин адеп – ахлактык ¹нүтт¹рүн пайдалануунун мүмкүндүкт¹рү тууралуу кеп сала башташкан.

2008-жылы Кыргызстанда 2158 диний уюм иш жүргүзүп, алардын ичинде Кыргызстан мусулмандарынын Диний Башкармачылыгы тарабынан жетектелген 9 казыят, 1668 мечит, 8 жогорку диний окуу жайы, 50 медресе, мусулмандардын 47 фонду, борбору жана бирикмеклери, о.э. чет ¹лк¹лүк ислам конфессияларынын 3 миссиясы болгон [4]. Республикада *христиандык багыттагы* 359 диний объекттер иш жүргүзг¹н. Алардын ичине *Орус православдуу чирк¹сүнүн храмдары* менен *приходдорунан* сырткары, *аялдардын бир монастыры, эски обрядчылардын 2 чирк¹сү, католиктердин 4 жамааты* болгон. Баптисттер, лютерандар, пятидесятниктер, жетинчи күндүн адвентисттери, пресвитериандар ж.б. *протестанттык багыттагы* 307 диний бирикмелерден сырткары, *иудейлик (еврейлик)* жана *буддалык диний жамааттар* иш жүргүзг¹н [5].

Акыркы маалыматтар боюнча азыркы мезгилде республикада 2864 диний уюмдар мамлекеттик каттоодон отушуп, анын ичинен: ислам (86,5 %), христиан дини (13%), жаны диний кыймылдар (0,48%), иудейлик жана буддалык диний жамааттар (0,02%) тузушот [6].

Ошентип, Кыргызстандын диний к¹п түрдүүлүгү аны кандайдыр бир диний салт абсолюттуу түрд¹ үст¹мдүк кылган ¹лк¹г¹ киргизүүг¹ мүмкүндүк бербейт.

Кыргызстандын шарттарында **ислам** жетишээрлик узак тарыхка ээ. Ошондой болсо да, Кыргыз Республикасынын *табигый, тарыхый, социалдык-экономикалык, кыргыз элинин рухий маданиятынын* өзгөчөлүктөрүн байланыштуу ислам биздин өлкөдө мусулман динин туткан башка Чыгыш мамлекеттериндегидей терең тамыр жая алган эмес. Коммунисттик идеология менен советтик социалисттик түзүлүш кулагандан соң пайда болгон рухий жана маданий вакуумдун шарттарында ислам бир кыйла жанданып, адамдардын аң-сезимине олуттуу таасир берүүгө далалат кылып жаткан учуру.

Европалык калктын (христиандардын) республиканын чегинен сырткары аймактар менен өлкөлөргө миграциясынын темптери менен масштабдары уланып, ал эми кыргыздар менен башка түрк тилдүү (ири алдыда, өзбектер) элдердин саны тынымсыз өсө турганын эске алсак, узак мөөнөттүү келечекте Кыргызстандагы мусулман жамааты үстөмдүк кылаары шексиз. Ошол эле учурда биздин өлкөдө **исламдын кыргыз варианты** деп атоого мүмкүндүк берген бир катар өзгөчөлүктөр бар. Алардын бири болуп исламдын Кыргызстанга келиши менен исламдаштыруу процессинин ортосундагы бир канча кылымдарга созулуп кеткен убакыттын өтө эле узактыгы эсептелет. Ислам азыркы Кыргызстандын аймагына VIII кылымда келип, Кокон хандыгынын саясатынын таасири астында жергиликтүү калк аны XIX кылымда дүйнөкөрүмдүк жобо катары кабыл алса да, бул дин кыргыздардын (өзгөчө түндүк кыргыздарынын) жашоо образы менен массалык аң-сезиминин деңгээлинде бүгүнкү күнгө чейин *үстүртөн мүнөздөгү диний түшүнүм* катары жашап келүүдө.

Кыргыз Республикасында жүрүп жаткан исламдын модерни-зациясы жалпы жана өзгөчө сапаттарга ээ. Мында жалпылык Кыргыз Республикасындагы гана эмес, бүтүндөй мусулман динин туткан Чыгыш өлкөлөрүндөгү исламдын модернизациясын мүнөздөйт. Бир жагынан, бул баардык мусулмандар үчүн жалпы идеялык булак болуп саналган «Куран» менен шариаттын тигил же бул жоболорунун же принциптеринин жаңылануусу, экинчи жагынан, ушул эле жоболор менен тартиптердин ар кандай өлкөлөрдөгү коомдук турмуш же социалдык прогресс тарабынан объективдүү жаралган процесстер менен кубулуштарга ылайык өзгөрүүсү менен түшүндүрүлөт. Ошол себептен, «Курандын» өз алдынчалуулугун ашыра баалоого, анын, дегеле исламдын дүйнө таанымдык жоболорун реалдуу турмуш жана анын карама-каршылыктарынан бөлүп кароого болбойт. «Башка диндердей эле исламдын дүйнөкөрүмү, акыр аягында келип эле, коомдук түзүлүштүн объективдүү карама-каршылыктарына таянат. Негизинде ислам дүйнөнүн тагдырын чечүү укугуна ээ деген идея жаткан бул диндин саясий идеологиясы элдердин үмүттөрү жана талаптары менен конфликте болуп турат. Исламдын жөнөкөй салып, тескөөчү функциялары үстөмдүк кылган таптын керектөөлөрү менен кызыкчылыктарын чагылдырып, көп учурда мусулман өлкөлөрүндөгү коомдук-саясий кыймылдардагы диний факторду бир жактуу эмес баалоого алып келет» [7], - деп жазган А. Ф. Окуловдун көз карашы менен дээрлик макулбуз.

Ар кандай өлкөлөрдө жүрүп жаткан исламдын модернизациялануусун шарттаган объективдүү процесстер, жалпы жонунан, модернизаторлук процесстердин олуттуу таасирине чалдыккан башка дүйнөлүк диндердеги стратегия менен тактикаларга шайкеш келет. Мындай жалпылыкты төмөнкү негизги учурлар менен байланыштырууга болот:

а) илим менен илимий-техникалык прогресстин өнүгүшү; б) тааным менен адамдын тааным ишмердүүлүгүнүн өнүгүшү; в) мурдагы тарыхый доорлорго салыштырмалуу өндүргүч күчтөрдүн болуп көрбөгөндөй жетишкендиктери жана табигый чөйрөнүн өзүнө багындыруудагы адам мүмкүнчүлүктөрүнүн кескин өсүшү; г) дүйнөкөрүмдүн дин жана илим сыяктуу бири бирине карама-каршы келген көз караштардын ортосундагы күрөштүн күч алышы.

Каалагандай кубулушту же кѳз карашты учурдун талаптарына ылайыктап жаңылоо, аны кайра ѳзгѳртѳп тѳзѳѳгѳ аракеттенѳѳ ошол кубулуштун же кѳз караштын жалпы кризисин туюнтат. Башка дѳйнѳлѳк диндер сыяктуу эле исламды модернизациялоо анын жалпы жоболору менен абалдарынын учур талаптарына ылайык келбей, калышын кѳбѳлѳп турат. Исламдын модернизациясы Батыш баалуулуктарына негизделген коомдогу идеологиялык, рухий, саясий-экономикалык кризис, илимдин жана илимий-техникалык прогресстин ѳсѳшѳ, илимий дѳйнѳ кѳрѳмдѳн коомдук аң-сезимге тереңдеп кириши сыяктуу объективдѳѳ процесстерге карата багытталган теориялык жана идеологиялык реакция экендигин белгилеп кеткибиз келет.

Жаңы мамлекеттѳѳлѳктѳ куруунун негизине диндин саясатка кийлигишпѳѳсѳ менен диний жамааттардын тең укуктуулугунун, диний-саясий кыймылдарга жана алардын чарбалык иш жѳргѳзѳѳсѳнѳ тыюу салуу принциптери коюлган. Мамлекеттик системаны демократиялаштыруу динге да таасир эткен. ѳкмѳттѳн алдында дин иштери боюнча Кеңеш тѳзѳлѳп [8], кийин ал дин иштери боюнча Мамлекеттик Комиссия болуп ѳзгѳрѳлгѳн [9]. Комиссиянын курамында мусулман жана христиан диндери боюнча эки ири бѳлѳм, о.э. алардын эл депутаттарынын областтык жана Бишкек шаардык Кеңешинин президиумдарындагы атайы ыйгарым укуктарга ээ ѳкѳлдѳрѳ иштейт.

Кыргыз Республикасынын мамлекеттик символикасы менен расмий токтомдорунда (протоколдорунда) диний атрибуттар жок экендигин белгилеп кетѳѳ абзел. Кыргызстандын ички саясатта жѳргѳзгѳн секулярдык (динден сырткары) курсу анын эл аралык байланыштарында да чагылдырылган. Кыргыз Республикасы ар кыл эл аралык, алардын ичинде европалык (ОБСЕ) жана азиялык (ОЭС) сыяктуу структуралардын мѳчѳсѳ болуп саналат. Мамлекеттѳѳлѳктѳн алгачкы жылдарында эле республика «Батыш менен Чыгышка багытталуу» принцибинин негизинде кѳп уюлдуу тышкы саясатты колдоорун билдирген.

Ошол себептен, Кыргызстандын 1995-жылы Ислам конференциясынын уюмуна (ОИК – Организация исламской конференции) мѳчѳ болуп киришин идеологиялык эмес, прагматикалык ѳнѳттѳ баалоо туура. Бул уюм менен кызматташуу ОИКтин органдарынын бири болуп саналган ѳнѳгѳѳнѳн Исламдык банкынын каржылык жардамынын чегиндеги экономикалык багытта иш алып барууда.

Кыргыз Республикасында ѳз алдынча мусулман диний башкармачылыгынын тѳзѳлѳшѳ, мечиттердин курулушу, жалпы эле диний турмуш-тиричиликтин активдешѳѳсѳ менен мусулман дин кызматкерлеринин уюштуруучулук жана материалдык мѳмкѳнчѳлѳктѳрѳ бир топ эле кеңейѳѳдѳ. Ошол себептен, диний мекемелерди заманбапка туура келген, билимдѳѳ, исламдын дѳйнѳ таанымдык жана адеп-ахлактык багыттардагы башкы принциптери менен тааныш мусулман дин кызматкерлери менен камсыз кылуу тууралуу кадрлык маселе ѳзгѳчѳ мааниге ээ.

Бѳгѳнкѳ кѳндѳ Батыш таңуулаган униформага протест катары коомубузда мусулмандарга таандык кийимдерди кийинген адамдардын саны ѳсѳп бара жатат. Биздин жеке пикирде, ар нерсенин чен-ѳлчѳмѳ, чектери болууга тийиш. Динчилдик, ыймандуулук, адеп-ахлактуулук, ири алдыда, кийим тѳрѳндѳгѳ сырткы формалар аркылуу эмес, руханий ички дѳѳлѳттѳр, адамкерчилик сапаттары аркылуу туюнтулууга тийиш. Ислам, же мусулманчылык кылуу ѳтѳѳр-кетээр, бѳгѳн бар, эртең жок мода эмес. Динчилдик, арабдардан келген ислам кыргыздын каны-жанына сиңген улуттук каада-салты менен улуттук сыймыгына залал келтирѳѳгѳ, ага каршы келѳѳгѳ укугу жок. Ар бир улуттун материалдык жана руханий маданияты ѳзѳнѳ куп жарашат, ошол улуттун ѳкѳлдѳрѳнѳн кѳркѳн ачып турат. Мисалы, кимоно кийген япон кызы куурчакка окшошуп, эстетикалык табит тартууласа, ошол эле кимонону кийген европалык татынакай кыз андай кѳчтѳѳ эмоцияларды жарата албайт. Биздин жеке пикирде, кыргыздын кыз-келиндери бети-башын думбалап, бекиткен эмес. Кыргыздын улуттук кийими кѳчмѳн турмушка ыңгайлашып, адамдардын келбети менен сымбатын чыгарган функцияларды

аткарган. Мисалы, оор элечектер, чач учтуктар, белдемчи келин-кыздардын денеси менен осанкасын түз кармоого, аларды келишимдүү басууга кымык берген.

Кыргызстандын шарттарында ислам жетишээрлик узак тарыхка ээ. Ошондой болсо да, Кыргыз Республикасынын табигый, тарыхый, социалдык-экономикалык, кыргыз элинин рухий маданиятынын өзгөчөлүктөрүн байланыштуу ислам биздин өлкөдө мусулман динин туткан башка Чыгыш мамлекеттериндегидей терең тамыр жая алган

эмес. Коммунисттик идеология менен советтик социалисттик түзүлүш кулагандан соң пайда болгон рухий жана маданий вакуумдун шарттарында ислам бир кыйла жанданып, адамдардын аң-сезимине олуттуу таасир берүүгө далалат кылып жаткан учуру.

Кыргыз коомунда ислам реалдуу эмес, символикалуу гана мүнөздөгү болмушка ээ болуп келген. Исламдын географиялык бир кылкада тарабагандыгы анын Кыргызстандын ар кайсы аймактарындагы ар кыл даражадагы таасирин шарттайт. Буга айылдар менен шаарлардагы маданий багыттын айырмачылыгын да киргизүүгө болот. Кыргызстандын шарттарындагы исламдын дагы бир өзгөчөлүгү болуп полиэтникалык республикадагы исламдын башка диндер менен жанаша жашоосу саналат. Кыргыз эли бир катар кылымдар бою ислам дини менен байланышканына карабастан, өзүнүн салттуу маданиятын сактап калган. Биздин пикирде Кыргызстандын чегинде ислам элибиздин кылым карыткан асыл сапаттары менен маданиятын жерип, учурдагы маданий жана идеологиялык вакуумдан пайдаланып, жергиликтүү калкты кайрадан артка, орто кылымдагы ортодоксалдуу исламга, анын фундаменталдуу окуулары менен жоболоруна ээрчитип, ааламдык масштаб үндөп бара жаткан диний экстремизм, терроризм өндүү кесепеттерге аралаштырууга акысы жок. Өлкөбүздүн чегинде исламды модернизациялоо иш-чарасы бүткүл адамзатка таандык болгон баалуулуктар менен кыргыздардын салттуу маданиятындагы руханий дөөлөттөрүндө шайма-шай айкалыштыруу формасына ээ болгону дурус.

Ошентип, каалагандай диндин максаты болуп адамдардын акыл-эси менен ички жан дүйнөсүнө таасир берүү саналат. Ааламдашуунун шарттарында исламды модернизаторлору бул максатты ар кандайча ишке ашырууда. Алардын тактикалык жоболору ири алдыда илимдин, илимий техникалык революциянын, маданияттын, адам проблемаларынын, адамдардын өз ара аракеттенишүүсү жана керектөөлөрүнүн ролун, функцияларын чечмелөө менен байланышкан.

Адабияттар

1. Абазов Р. Ислам и политическая борьба в странах СНГ. – Справочник. – М., 1992; Асанканов А. Кыргыз: рост национального самосознания. – Бишкек: Мурас, 1997. – С. 191-200;
2. Кыргыз Республикасынын Конституциясы // Конституция Кыргызской Республики. – Бишкек, 1996. – С. 63.
3. Слово Кыргызстана. – 1991. 18 июля;
4. Бог все видит и ждет [Беседа читателей по телефону «прямой линии» с директором Государственного агентства по делам религий при правительстве Кыргызской Республики Каныбеком Осмоналиевым] // Вечерний Бишкек. – 2008. – 11 июля. – С. 5;
Там же
5. Данные Госкомиссии по делам религий при Президенте Кыргызской Республики по состоянию на Января 2013г. – Материалы Парламентских слушаний Жогорку Кенеша «О религиозной ситуации и религиозном образовании в Кыргызской Республике». – Бишкек, 5 марта, 2013г.
6. Окулов А. Ф. Социальный прогресс в религии. – М., 1988. – С. 34.
7. Закон Кыргызской Республики о создании Совета по делам религии Кыргызской Республики // Слово Кыргызстана. – 1991. 18 июля;
8. Закон Кыргызской Республики о преобразовании Совета по делам религии Кыргызской Республики в Государственную комиссию по делам религии Кыргызской Республики // Слово Кыргызстана. – 1996. 5 марта.